

Nizozemská literatúra v období romantizmu – programy a koncepcie

IRENA BARBARA KALLA

Univerzitet Wrocławski, Wrocław

Irena Barbara Kalla sa ako literárna historička, pôsobiaca na univerzite vo Vroclave, zaoberá posledné roky dvoma centrálnymi témami – jednak výskumom nizozemského (holandského) romantizmu a v tom najmä jeho programatikou a jednak povojnovou nizozemskou poéziou. Kým otázky povojnovej poézie spracúva z tematologického, resp. z kognitívno-poetologického hľadiska (k tejto problematike pripravuje monografiu, venovanú domu ako jednej z ústredných metafor nizozemskej poézie druhej polovice 20. storočia), programatike a koncepciám nizozemského romantizmu sa venovala predovšetkým s komparatívnym a s recepčnoestetickým zámerom. Jej monografická práca Programy romantizmu v Niderlandach (Wrocław 2007) predstavovala nielen významný príspevok k rozvoju extramurálnej literárnovednej niderlandistiky, ale zaradila sa aj k prácam, ktoré napomáhali revidovať tradičný obraz holandského romantizmu ako neoriginálneho, odvodeného a celkovo slabého literárneho a kultúrneho prúdu v dejinách nizozemskej literatúry a kultúry. Prednáška, ktorú autorka predniesla na pôde Ústavu svetovej literatúry SAV dňa 30. septembra 2009, predstavovala zhrňujúcu prezentáciu jej viacročného výskumného úsilia. Prednáška sa uskutočnila v spolupráci s Poľským inštitútom v Bratislave.

ABSTRAKT

Súčasný výskum ukazuje, že nizozemský romantizmus nie je len okrajovým kultúrnym fenoménom, ale veľmi často podceňovanou súčasťou hlavného prúdu nizozemskej literatúry 19. storočia. Príspevok I. B. Kally sa sústreďuje na veľmi špecifický literárny žáner – literárny program, ktorý sa zdá, je zrkadlom literárneho života už v 19. storočí. Najzaujímavejšie literárne diskusie v prvej polovici 19. storočia sa sústreďovali na romantizmus ako protiklad klasicizmu a pokúšali sa odpovedať na otázku, čo je romantizmus. Niekoľko prvkov európskeho (anglického, nemeckého a francúzskeho) romantizmu prijali moderní nizozemskí autori (napr. W. Bilderdijk). Napriek tomu hlavný nizozemský kultúrny prúd myšlienku romantizmu súhrnne odmietol.

ÚVOD

Názory historikov sa na tému prítomnosti romantizmu v Holandsku líšia: od rozhodného popierania, že by sa bol v prvej polovici 19. storočia v literatúre severného Nizozemska vôbec prejavoval,¹ až po nadšene vyhlasované presvedčenie, že sa romantizmus v danom období v nizozemskej literatúre manifestoval podobne ako

v literatúrach iných európskych krajín, hoci s menšou intenzitou.² Spravidla sa však zvykne zdôrazňovať závislosť výsledku výskumu od použitej definície romantizmu.³

Akceptuje sa, že v prípade použitej definície romantizmu, ktorú svojho času podal René Wellek, by sa dal v Holandsku nájsť sotva čo len jeden romantik.⁴ Willem van den Berg zdôrazňuje vo vzťahu k nizozemskej literatúre nevyhnutnosť širších a tolerantnejších koncepcií romantizmu a navrhuje definíciu „romantizmu ako prekračovania hraníc“:

„Ak chceme naďalej hovoriť o nizozemskej romantike, musíme namiesto pevných a precíznych koncepcií romantizmu siahnuť po flexibilných a tolerantných koncepciách. (...) Takejto flexibilnej koncepcii romantizmu, ktorá by vyhovovala nizozemskej literatúre, by mohol zodpovedať napríklad pojem *prekračovania hraníc*, mohol by to byť menovateľ, na ktorý by sa dali uviesť najprotichodnejšie formy expanzie, napríklad prekračovanie hraníc času (mladosť, stredovek), priestoru (diaľka, exotické krajiny), expanzia smerom k artistnosti, k poetickému terénu (zavrnutie klasicistického systému noriem, dominancia nových žánrov, napr. piesne, romancy, príbehu vo veršoch, balady atď.), do filozofickej oblasti (zameranosť na metafyziku), do oblasti psychológie (zameranie na cit, predstavivosť, intuíciu miesto rozumu, skúmanie nových vrstiev vedomia, zhodnotenie sna), do spoločenskej oblasti (básnik ako vizionár, prorok, anti-meštiak, rebel).“⁵

W. van den Berg zároveň zdôrazňoval, že taká obsažná definícia implikuje obmedzené rozmery a intenzitu romantizmu v Holandsku. Ako časový rámec severonizozemského romantizmu stanovoval roky 1830 až 1840. Do toho istého času situoval P. van Zonneveld romantickú aktivitu autorov Nicolaasa Beetsa a Johanna Kneppelhouta.⁶ Romantizmus v nizozemskej literatúre nadobúda v tých rokoch módný charakter, je pokusom napodobňovať anglické, francúzske a nemecké vzory. V tvorbe týchto autorov je romantizmus vnímaný jedine ako krátke obdobie.

V roku 1989 skupina literárnych vedcov „Werkgroep 19e eeuw“ („Pracovná skupina 19. storočie“) zorganizovala interdisciplinárne kolokvium, na ktorom sa špecialisti z rôznych odvetví vyslovovali o romantizme v Holandsku a tento prúd situovali do obdobia 1800 až 1850. Na potvrdenie sa uvádzali rôzne príklady „romantických prvkov“ v prírodných vedách, v teológii, v umení, v divadle a v literatúre. K stanoveniu týchto letopočtov sa v prípade romantizmu v Holandsku ako prúdu dospelo v súvislosti s historickými udalosťami, ako aj s udalosťami kultúrnej povahy, ktoré sa tam v tom období uskutočnili.⁷

Prehľad tohto obdobia v dejinách nizozemskej literatúry podala Marita Mathijssen v článku *De minachting voor de negentiende eeuw* (Pohrdanie 19. storočím).⁸ Už sám názov svedčí o tom, čo je vedúcou myšlienkou takmer všetkých sumárnych prác na tému dejín nizozemskej literatúry 19. storočia. Autorka postuluje voči 19. storočiu pohľad bez predsudkov a zaoberá sa najmä funkciou, akú mala v tom čase plniť literatúra. Jej postulát uskutočnili až po pätnástich rokoch autori najnovších dejín nizozemskej literatúry *Alles is taal geworden* (Všetko sa stalo jazykom), ktorá vyšla roku 2009. Písomníctvo daného obdobia predstavujú z perspektívy vtedy panujúcich názorov na literatúru a podčiarkujú význam literárneho poľa, v ktorom dielo nie je artefaktom abstrahovaným z kontextu, ale sa spája so svetom spoločnosti. Zároveň sa dištancujú od negatívnych hodnotiacich súdov, ktoré vyslovova-

li „ešte donedávna čitatelia a výskumníci na tému vtedajšej kultúry a literárneho vkusu“.⁹

DEBATA O ANTITÉZE KLASICKOSŤ – ROMANTICKOSŤ

Jedným z významných aspektov tohto obdobia bola literárna debata, v ktorej sa formovali rôzne názory a pohľady na podobu, úlohy a ciele literatúry. Táto debata sa spájala s novými ideami spätými s romantizmom, ktoré prenikali do Nizozemska. G. J. Johannes, jeden z holandských bádateľov literatúry a literárnej kritiky 19. storočia, sa nazdáva, že v literárnom povedomí Holandska v období 1780–1840 jestvovala skupina „štandardných názorov na literatúru“, predstavujúcich adaptované myšlienky európskych osvietených filozofov, estetikov a psychológov, s ktorými sa nizozemská verejnosť mohla oboznámiť vďaka prekladom zahraničných publikácií, objavujúcim sa od konca 18. storočia, popularizujúcim článkom, vedeckým rozpravám, ale aj básňam programového rázu. Pre tieto štandardné názory bolo charakteristické priznanie dôležitého miesta predstavivosti a citu. Tie boli uznané ako podstatné prvky procesu tvorby alebo ako črty, ktorými by sa mal vyznačovať básnik. Na druhej strane sa zdôrazňovala nevyhnutnosť, aby tvorca disponoval rozšíreným poznaním, ale aj kontrolou predstavivosti prostredníctvom súdu a dobrého vkusu.

Udržiavanie rovnováhy medzi citom a predstavivosťou na jednej strane a súdom a dobrým vkusom na druhej strane, no takisto momenty narušenia tejto rovnováhy predstavujú dva podstatné referenčné body nasledujúcej úvahy. V období rokov 1814–1839 sa objavili texty, ktoré možno rozdeliť do dvoch skupín: 1. na jednej strane išlo o výpovede programového rázu, ktoré prispeli k narušeniu rovnováhy medzi predstavivosťou a citom, resp. súdom a dobrým vkusom, 2. to boli texty, ktoré sa programovo usilovali udržať alebo nanovo vytvoriť túto rovnováhu.

Básnik Willem Bilderdijk (1756–1831) otriasol modelom, ktorý už bol vpísaný do literárneho povedomia; priznal citu najdôležitejšie miesto a zároveň poprel hodnoty racionality. Bilderdijk bol známou postavou a nielen jeho poézia, ale aj jeho názory na literatúru, ktoré prezentoval v mnohých časopisoch a rozpravách, priťahovali mladých tvorcov.

Navyše sa v tomto období prejavil záujem o nemeckú postkantovskú filozofiu, ako aj o romantické hnutie, kde sa zdôrazňoval význam predstavivosti.¹⁰ Z tohto hľadiska stojí za povšimnutie aj činnosť básnika a filozofa Johannes Kinkera (1764–1845), fascinovaného kantovstvom. Jeho článok *Proeve eener opheldering van de Kri-tiek der zuivere rede* (Pokus o vysvetlenie Kritiky čistého rozumu, *Magazijn*, I, 1799) bol v roku 1801 preložený do francúzštiny a prispel do značnej miery k spopularizovaniu kantovstva vo Francúzsku.¹¹ Kinker pripisoval predstavivosti oveľa väčší význam, než pripúšťal „komplex rovnováhy“, a vyjadril to v predslovoch k svojim filozofickým básňam, vydaným v rokoch 1819–1821. Hegelov žiak, teoretik literatúry, právnik a filozof Pieter Gabriel van Ghert (1782–1852) sa usiloval v Holandsku spopularizovať filozofiu idealizmu a „adaptovať“ vo svojej vlasti nemeckú romantickú literatúru. To isté platí aj pre groningenškého profesora Bartholda Hendrika Lulofsa (1787–1849), ktorý prekladal Schillerove a Goetheho diela, ako aj diela vedúcej osobnosti francúzskej romantickej školy V. Huga. V *Akademische Voorlezingen over de Vinding en de Welsprekenheid naar de denkbeelden der Ouden* (Akademické

prednášky o invencii a rétorike podľa antických predstáv, 1822) sa Lulofs vyslovoval za romantické umenie, ktorému zostal verný do konca svojho života. Ako píše autori najnovších dejín nizozemskej literatúry, toto úsilie zostalo v ich vlasti „hlasom volajúceho na púšti“¹² a nemecká romantická poézia „zamknutou knihou“.¹³

Avšak nielen Van Ghert a Lulofs propagovali v Nizozemsku romantické myšlienky. Už v rokoch 1809–1910 Nicolaas Godfried van Kampen (1776–1839) preložil do nizozemčiny *Le génie du christianisme* (Génius kresťanstva) F. R. de Chateaubrianda a v roku 1810 takisto fragmenty slávnych viedenských prednášok Augusta Wilhelma Schlegela *Über dramatische Kunst und Literatur* (O dramatickom umení a literatúre). Tu si treba všimnúť, ako rýchlo sa Holandsko konfrontovalo s termínom „romantika“ v literárnovednom význame: francúzsky preklad týchto prednášok vyšiel až v roku 1813, anglický 1815, taliansky 1817 a poľský 1830. Podobne to bolo s nizozemským prekladom „biblie romantizmu“, dielom Mme de Staël *De l'Allemagne* (O Nemecku), pripraveným už v rokoch 1818–1820. Aj tieto preklady mali vplyv na to, že sa v Holandsku objavuje záujem o antitézu „klasickosť–romantickosť“. V roku 1820 Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten en Wetenschappen (Holandská spoločnosť krásnych umení a vied) vypísala literárny súbeh na tému *Welk is het onderscheidend verschil tusschen klassissche poezij der ouden en de dusgenaamde romantische poezij der nieuweren; en hoedanig is bedier betrekkelijke waarde en meerdere of mindere geschiktheid voor de zeden en behoeften van de tegenwoordige tijd?* (Aký je rozdiel medzi klasickou poéziou starých a takzvanou romantickou poéziou novších; a aká je hodnota ich oboch, ako aj väčšia či menšia vhodnosť pre mravy a potreby súčasnej doby?). Touto problematikou sa v nasledujúcich rokoch zaoberalo veľa rôznych autorov.

Tak napríklad z roku 1822 pochádza rozprava Willema de Clercq (1795–1844) *Verhandeling over de invloed van vreemde letterkunde op de onze* (Rozprava o vplyve cudzej literatúry na našu, 1824), hovoriaca o nemeckej romantike ako o „novej mystickej škole“, ktorá podľa autora nenašla v Holandsku našťastie veľa prívržencov. V tejto rozprave autor postavil do protikladu romantickosť a klasickosť. Hoci mal veľa výhrad voči novému smeru, nachádzal v ňom aj pozitívne prvky, napríklad pozornosť, s akou pristupoval k národnej poézii, ale aj záujem o ľudové umenie popri súčasnom odstupe od renesancie.¹⁴

Antitéza klasickosť–romantickosť je takisto predmetom pozornosti vo *Verhandeling over het toneel* (Rozprava o divadle, 1823) Petrusa van Limburga Brouwera (1795–1847).¹⁵ Autor v nej nadväzuje na kontext úvah o nevyhnutnosti vytvorenia národného nizozemského divadla.¹⁶ Je rozhodným protivníkom teórií A. W. Schlegela z jeho *Über dramatische Kunst und Literatur. Vorlesungen* (Prednášky o dramatickom umení a literatúre, 1809–1811). Do čias tohto súbehu prevládal názor, že antitéza klasickosť–romantickosť sa týka Nemecka alebo Francúzska, nie však rodnej literatúry. Do tých čias sa predstavovali len také výdobytky nemeckej či francúzskej literatúry predchádzajúcich storočí, ktoré boli uznané za romantické, a nevenovala sa pozornosť tomu, či má tento smer šancu rozvinúť sa aj v Holandsku. Van Limburg Brouwer musel zaujať stanovisko, pretože súbehová otázka, na ktorú odpovedal vo svojej rozprave, sa týkala takisto možnosti napodobňovania jestvujúcej školy. Van Limburg Brouwer, ktorý mal na výber grécku, klasickú francúzsku i modernú anglickú či nemeckú školu, odmietol romantický smer a vyslovil sa za

vytvorenie národného nizozemského divadla, ktoré by sa opieralo o antické vzory.

Klasickosť a romantickosť zaujímajú aj Nicolaasa Godfrieda van Kampena (1776–1839). Jeho rozprava *Verhandeling over de vraag: Welk is het onderscheidend verschil...* (Rozprava o otázke: Aký je rozdiel...) ¹⁷ je bezprostrednou odpoveďou na spomínanú súbehovú otázku Holandskej spoločnosti krásnych umení a vied. Túto rozpravu citovali autori mnohých textov, ale Van Kampen bol postavou známou nielen v úzkych kruhoch znalcov literatúry. Ponúknuté názory sa označujú za typické pre básnikov i kritikov z obdobia po roku 1823. ¹⁸ Rozprava nie je romantickým manifestom, má však programový charakter v tom zmysle, že vo vzťahu k nizozemskej literatúre programovo postuluje princíp rovnováhy. Van Kampen navrhuje harmonicky spojiť romantického ducha, ktorého esenciou je predstavivosť a cit, s klasickou formou. Vďaka takémuto uchopeniu nedôjde k nebezpečnému prebujneniu nijakej vlastnosti básnického ducha a mladí géniovia nizozemskej literatúry sa nestratia v „nebezpečnej romantickej slobode“. ¹⁹ Toto riešenie oslovovalo mnoho teoretikov i kritikov literatúry. Ešte dlho citovali ²⁰ Van Kampenovu rozpravu a niektorí preberali princíp „zlatého streda“, ktorý sa v nej postuloval. ²¹

V tridsiatych rokoch 19. storočia do Holandska doľahli ozveny francúzskeho sporu klasikov s romantikmi. Antitéza „klasickosť–romantickosť“ nadobudla iný význam – začala sa asociovať so súčasnou literatúrou a poukazovala na „romantické školy“ vo Francúzsku a v Nemecku. Pohľad na ne bol mimoriadne kritický – najmä francúzska „romantická škola“ Victora Huga sa stala predmetom útokov. Slovo „romantický“ nadobudlo rozhodne pejoratívny význam. ²² Za posledný moment debaty na tému antitézy „klasickosť–romantickosť“ sa považuje dialóg Jacoba Geela (1789–1862) *Gesprek op den Drachenfels* (Rozhovor na dračej skale, 1835), označovaný dokonca za „manifest antiromantizmu“, a jeho význam sa porovnáva so satirou na romantiku v *Die romantische Schule* (Romantická škola, 1835) Heinricha Heineho. ²³ Sám Geel sa nezaoberal antitézou klasickosť–romantickosť a skôr ho zaujímala súdobá nizozemská literatúra ako taká, jej budúci rozvoj. Kritický výskum literatúry sa mal podľa neho stimulovať spoločným účinkom predstavivosti, citu a silou ducha. Na klasicizme odmietal jeho konzervativizmus formy. Propagoval prózu ako formu, ktorá je najprimeranejšia súčasnému štádiu literatúry a zasvätil jej jednu zo svojich esejí (*Het proza*, 1830). Vyvolalo to okamžitú reakciu – Adam Simons (1765–1834), profesor z Utrechtu a verný Bilderdijkov žiak, obhajoval poéziu v reči *Over de poezy bijzonder in Nederland* (O poézii, najmä v Nizozemsku, 1830). Samotné okolnosti vzniku tohto náčrtu pripomínajú podobne živý vznik programového textu Percy Bysshe Shelleyho *Defense of Poetry* (Obrana poézie, vznik 1821, tlačou 1840). Shelley napísal podobne svoj text ako reakciu na satirický náčrt Thomasa Peacocka *The four ages of Poetry* (Štyri veky poézie, 1820), v ktorom autor predpovedal blízky koniec poézie.

ROMANTIZMUS AKO JEDEN Z PRÚDOV MODERNEJ LITERATÚRY

V tradícii výskumu literatúry 18. a začiatku 19. storočia dominuje tendencia pohľadu na romantizmus v protiklade k predchádzajúcej literárnej epoche – k osvietenstvu, resp. romantizmus sa považuje za kultúrny smer, protikladný voči klasicizmu. Tento protiklad sa spája s koncepciou striedania epoch v literatúre. ²⁴ V súlade s touto koncepciou sa všeobecne akceptuje, že s romantizmom došlo ku kultúrnemu prie-

lomu, ktorý zasiahol nielen literatúru, ale aj celú kultúru a vedomie. Navrhujem inú perspektívu: pohľad na modernú literatúru ako nadviazanie na *moderný* kultúrny prielom, teda nie na romantický. Prijatie takéhoto východiska nám dovoľuje napríklad konštatovať, že romantizmus a osvietenstvo majú veľa spoločných črt, jestvuje tu veľa podobností a je medzi nimi viac analógií než rozdielov. Vo výskume romantizmu súhlasím s postulátom nevyhnutnosti zmeny metodologickej a literárnohistorickej perspektívy. Okrem dichotomických pojmových párov ako racionalizmus–iracionalizmus, empirizmus–transcendentalizmus by bolo potrebné vziať do úvahy aj širšie kategórie, napríklad filozofia subjektu, historizmus, etnocentrizmus alebo geografický determinizmus.²⁵ Takáto optika podľa všetkého takisto zodpovedá súčasným pokusom opísať alebo určiť nizozemský romantizmus. Už vstupné čítanie textov s programovým charakterom poukazuje na to, že tu nemáme do činenia so zápalistými vystúpeniami autorov, ktorí by sa rezolútne odvracali od toho, čo sa dosiahlo v predchádzajúcej epoche. Naopak, zreteľná je tendencia dištancovania sa od sporu, sústredeného okolo opozície klasicizmus–romantickosť. Ak by sme mali vyjsť z predpokladu, že romantizmus a klasicizmus predstavujú dva druhy filozofie subjektu, potom bude spoločnou črtou reprezentantov oboch orientácií vôľa vystúpiť mimo soliptistického Ja s cieľom spoznať vonkajšiu skutočnosť. S týmto cieľom sa budú predstavitelia klasicistického smeru odvolávať na také schopnosti ducha, akými je súdnosť, poznanie, súd, vkus, zatiaľ čo predstavitelia romantického smeru sa budú zas odvolávať na intuíciu, predstavivosť a city.

V doterajších výskumoch je okrem toho prítomná aj reflexia romantizmu ako prúdu, ktorý sa v Holandsku nijako významne neodtínil od osvietenскеj tradície a vyznačoval sa mnohými spoločnými črtami s predchádzajúcou epochou, kvôli čomu sa mu zazlieva nedostatok originalnosti. Napriek tomu je tu potrebné vzniknúť dôležité výhrady. Po prvé, napriek všeobecnému názoru a apriórne prijímanému hľadisku neboli európsky romantizmus a romantika natolko originalne, ako sa zvyklo usudzovať. Táto téza sa v súčasnosti čoraz väčšmi presadzuje vo výskumoch romantizmu ako časti moderného kultúrno-filozofického systému. Marian Śliwiński postuluje oslobodenie sa „od antiosvietenskej, kryptoromantickej výskumnej tendencie, aká nepochybne ovládla literárnokritickú tradíciu“.²⁶ Táto tradícia nielenže nanucuje pohľad na „romantický prielom“ ako na začiatok nového sveta, nového myslenia o literatúre a kultúre. Spája sa s ňou takisto hodnotiaci prvok, podľa ktorého je to, čo je klasické, zároveň aj zastarané, neoriginalne, napodobňujúce a v tom reprodukuje a zlé, zatiaľ čo to, čo je romantické, so sebou nesie závan sviežosti, oslobodenia sa od pravidiel a hodnotí sa ako čosi pozitívne, keďže sa spája s tvorivosťou a originalnosťou. Od konca 20. storočia sa tak v Poľsku, ako aj v Nizozemsku stavia mnoho bádateľov proti tejto výskumnej tradícii.²⁷

Ak by sme sa mali vrátiť k výhradám, týkajúcim sa názorov na romantizmus v Holandsku, treba postaviť výskumný problém inak. Nejde totiž o to, že by tam bolo esteticko-literárne vedomie tých čias menej originalne. Ak máme pozitívne pristúpiť k problému, musíme uznať, že toto vedomie nebolo o nič menej originalne než v iných európskych krajinách. Pre výskumníka je naproti tomu hodna úvah podstata originalnosti tej myšlienky, resp. jej nizozemská špecifika. Preto ma zaujímali línie európskeho romantického myslenia, ktoré sa prijímali v Holandsku a takisto príčiny

adaptácie jedných a odmietania iných ideí európskeho romantizmu. V týchto úvahách boli dôležitými spoločnými referenčnými bodmi filozofia subjektu a historizmus. Výsledky týkajúce sa obrazu literárneho vedomia som sformulovala po analýze literárnokritických textov s programovým charakterom. Také texty totiž odzrkadľujú potenciálne evolučné možnosti literárneho systému.

PROGRAMOVÉ TEXTY

V nizozemských literárnokritických textoch dochádza začiatkom 19. storočia často k reflexii kategórií ako predstavivosť, cit, súd a vkus. Tie sa považujú za schopnosti ľudského ducha alebo za jeho súčasť, teda za orgány slúžiace na rozoznávanie a tvorbu krásy. Autori jednotlivých textov sa zaoberajú ich vzájomnými vzťahmi a uvažujú nad nimi ako nad črtami básnika alebo literárneho diela či verejnosti, ktorej je dielo určené. Úvahy sa týkajú takisto hierarchie dôležitosti týchto kategórií, spôsobov ich vzájomného pôsobenia na seba v procese tvorby. Hoci väčšina autorov sa ďalej zaoberá ešte aj pojmom vkusu a krásy, vidieť, že estetici a kritici literatúry sa usilujú adaptovať nové idey prichádzajúce zo zahraničia a týkajúce sa uchopovania umenia. Avšak ako sme spomínali, vkus a rozum zaujímajú v týchto názoroch čestné miesto a zdôrazňuje sa takisto úloha predstavivosti a citov.

Záujem o tieto kategórie pri súčasnej reflexii témy krásy, poézie a umelca svedčí o tom, že pokiaľ ide o vytváranie estetických názorov, máme tu dočinenia s prechodným obdobím.

V celej Európe sa v tom čase menia názory na krásu. U nemeckých filozofov zostáva krása tak ako v osvietenstve nadradenou ideou, ale v oblasti praktickej aplikácie umenia uvoľňuje miesto poézii, tá sa stáva jej vtelením.²⁸ Avšak vkus, čo je vlastnosť či schopnosť doteraz nevyhnutná pre rozoznávanie krásy, sa nedostáva do kánonu pojmov, ktoré charakterizujú nové romantické umenie. Namiesto vkusu sa nevyhnutnou črtou básnika stáva predstavivosť.

V korpuse textov, ktoré som analyzovala, sa mnohé z nich zameriavajú na otázku rovnováhy medzi racionálnymi a iracionálnymi prvkami. Prvá reakcia na takéto hľadisko vyvoláva počudovanie: veď predsa v celej Európe triumfovali romantizmus a romantika, v Anglicku a v Nemecku dvadsiatych rokov 19. storočia sa stali završenou skutočnosťou, vo Francúzsku romantizmus zas zažíval svoje vrcholné obdobie v tridsiatych rokoch. Podobná situácia bola aj v iných európskych krajinách. Že by malo Holandsko predstavovať výnimku a nepodriadilo sa všeobecnej európskej vývinovej línii? To je klamný dojem. Práve veľké množstvo textov, ktoré hlásajú udržanie starého systému, alebo nanajvýš spojenie s určitými prvkami nového, svedčí o tom, že čoraz bližšia a bezprostredná, „ohrozujúca“ prítomnosť „nového“ sa pociťovala aj v Holandsku. Tak ako inde, aj tu po stáročia panovalo presvedčenie, že pravidlá určujú, či niečo možno nazvať umeleckým dielom alebo nie. Toto presvedčenie bolo do istého okamihu všeobecne rozšírené. Tento názor sa prijímal bez reflexie a nevenovalo sa mu veľa pozornosti. Až keď koncepciu racionálneho chápania umenia začali narúšať teórie, ktoré sa týkali aj iných, iracionálnych alebo inštinktívnych schopností ducha, začala sa vedome a horlivo vyznávať stará, ohrozená teória. Fakt, že v nizozemskej literatúre jestvuje také veľké množstvo textov venujúcich sa princípu rovnováhy, nesvedčí teda o tom, že táto rovnováha by mala byť naďalej zaväzujúca. Písalo

sa o nej práve preto, že sa čoraz všeobecnejším stal pocit krízy dovtedajších koncepcií chápania umenia.

Literatúre romantizmu sa v Holandsku nevenovalo do istého času toľko pozornosti ako v iných krajinách. 19. storočie sa nepovažovalo za zaujímavé obdobie dejín nizozemskej literatúry. Zatiaľ čo v prípade väčšiny európskych literatúr sa predpokladá, že romantizmus predstavuje referenčný bod súčasnej literatúry, v Holandsku sa za takýto referenčný bod donedávna považovalo len hnutie Tachtigers (Osemdesiatnici) z osemdesiatych rokov 19. storočia, v ktorom literárni historici videli „skutočnú“, „revolučnú“ obnovu literatúry. Avšak romantizmus, ako som už podčiarkla, sa v Holandsku nezriedka považuje za nejestvujúce obdobie, alebo za prúd, ktorý len v malej miere zasahuje literatúru, a aj to len z niekoľkých hľadísk.

Ak sa literatúra zúži na triádu lyrika, epika a dráma, skutočne bude v nizozemskej literatúre ťažké hovoriť o romantizme. V tej dobe, ako to charakterizuje Willem van den Berg,²⁹ sa v nizozemskej literatúre romantizmus týkal sotva jedného desaťročia (1830–1840), a aj to len z hľadiska „flexibilnej koncepcie romantizmu“.³⁰ Diela tohto obdobia, ktoré vznikli v dôsledku „romantickej módy“, skutočne neoduševňujú svojou hĺbkou či originalnosťou. Celok dopĺňa v tom období tzv. domácka literatúra, ktorá sa asociuje s *biedermeierom* a spája sa s romantizmom vďaka tomu, že v nej zaznieva národná nôta. Obraz vytvorený takýmito dielami sa automaticky projektuje na všetky iné literárne javy. V dôsledku takéhoto postupu tvrdia dokonca aj výskumníci, ktorí sú fascinovaní jednotlivými autormi alebo dielami 19. storočia, že Holandsko toto obdobie „prespalo“.³¹ O tom, že to tak nebolo, svedčia okrem iného literárne texty programového rázu. Ak sa totiž chápanie literatúry rozšíri o iné texty než tie, ktoré patria k lyrike, epike a dráme, potom sa situácia romantizmu v nizozemskej literatúre predstaví už oveľa širšie.

Literárnokritické texty daného obdobia sú výrazom formovania nového vedomia. Týka sa to zmien v európskej literatúre a kultúre, ktoré sa začali ešte v lone osvietenstva. Autori a kritici vyjadrujú tieto zmeny rôznymi spôsobmi, nespochybniteľným však zostáva fakt, že európske literárno-estetické myslenie sa objavuje aj v Holandsku. Pre autorov je charakteristická nechuť voči revolučným zmenám. Svojím spôsobom interpretujú myšlienky spojené s romantizmom a romantikou, prichádzajúce z Anglicka, z Nemecka a z Francúzska a vyslovujú požiadavky na adresu nizozemskej literatúry. Ich texty obsahujú návrhy, ako sa má literatúra rozvíjať, sú intelektuálnou víziou toho, čo je a toho, čo má byť.

V štruktúre textov sa postuláty spravidla formulovali na konci; majú podobu apelu, výzvy, poslania zameraného bezprostredne na básnikov, spisovateľov, čitateľov. Tie sú charakteristickým prvkom textov s programovým charakterom. Tieto postuláty sa týkajú funkcie, úloh a poslania básnika, tvorivého procesu, rôznych koncepcií poézie, návrhov na rozvoj literatúry, hľadania najadekvátnejšej formy výrazu v meniacom sa literárnom systéme. V krátkosti predstavím niektoré z nich.

BÁSNIK A TVORIVÝ PROCES

V úvahách o poézii, básnikovi a tvorivom procese sa veľmi silne zdôrazňovala závažnosť citu, ktorý sa považoval za základ a zdroj poézie, ako aj za nadradenú črtu básnika. Cit sa vyzdvihuje do rangu nástroja poznania, čo hraničí so znižovaním hod-

noty iných, racionálnych schopností tvorivého ducha (Willem Bilderdijk). U autorov, ktorých tvorivosť je poznamenaná nábožensky, zjavuje sa koncepcia básnika, opierajúca sa o cit. Básnik sa považuje za sprostredkovateľa medzi reálnym a nadzmyslovým svetom. Básnik objavuje v človeku božie zámery, ktoré spoznáva v okamihoch inšpirácie alebo zápalu, chápaného ako špeciálna forma zjavenia. Básnik o ňom vydáva svedectvo vďaka citu a zvláštnej citlivosti. Koncepcia básnika ako sprostredkovateľa spájajúceho dva svety, resp. koncepcia poézie ako dôsledku činnosti do značnej miery náboženských citov, sa zjavuje u Willema Bilderdijka a Nicolaasa Swarta. Títo tvorcovia poukazujú na obmedzenosť zmyslov, nad ktoré sa povznáša básnik. Cit sa považuje za hlavnú silu, zodpovednú za tvorivosť (Nicolaas Swart), za hlavnú silu poézie (Nicolaas Godfried van Kampen) alebo dokonca za kritérium hodnotenia literárneho diela (van Kampen). Spreneverenie sa citom, ktoré by sa zároveň spájalo s nadmernou nádejou v predstavivosť, považujú tvorcovia za príčinu nastúpenia období úpadku v literatúre (Adriaan van der Hoop).

Určitým variantom tejto koncepcie je to, keď sa cit považuje za ohnivko spájajúce človeka s prírodou, ktorá sa v celej svojej nádhere zjavuje len umelcovi (Cornelis Gébel).

Básnik sa považuje za osobu, ktorá je zvlášť obdarená prírodou a poézia za jav nezávislý od ľudského úsilia alebo cviku. Občas to vyústi do presvedčenia, že postulovanie čohokoľvek ohľadom literatúry nemá zmysel (Swart); ak je totiž originálnosť vrozeným darom, potom nie je možné o ňu sa usilovať (Abraham Siewertsz van Reesema).

Niektoré básnické koncepcie sú konglomerátom osvietenského a romantického svetonázoru. Básnik-prorok, sprostredkovateľ medzi reálnym a nadzmyslovým svetom, má totiž plniť ešte spoločenské úlohy – pripadla mu úloha vychovávateľa spoločnosti (Gijsbert van Reijn, Willem de Clercq).

Autori takisto poukazujú na úlohu básnickej predstavivosti v tvorivom procese a niekedy jej pripisujú rozhodujúcu autonómnosť (Pieter Gabriel van Ghert). Spája sa to s odmietnutím poézie ako napodobňovania „krásnych vzorov“, a to v prospech poézie, ktorá je výrazom individuálneho umelcovho vnútra (Adam Simons); ten vďaka predstavivosti a citu ovláda a pretvára prírodu (Abraham des Amorie van der Hoeven). Niektorí autori sa výrazne vyslovujú za spontánnosť tvorivého procesu a vyhlasujú zavrnutie pravidiel, zväzujúcich tvorivé individuum (Maurits Cornelis van Hall, A. des Amorie van der Hoeven). Geniálnosť umelca sa meria citom a predstavivosťou (A. Sz. van Reesema).

Táto romantická koncepcia poézie koexistuje s koncepciou rovnováhy: básnik, obdarovaný prírodou zvláštnou citlivosťou, musí predstavivosť a city podriaďovať rozumovému hodnoteniu. Má sa tým zamedziť veľkej hyperbolizácii. City nemôžu byť prehnané, predstavivosť musí byť zas čistá a skromná. Často sa teda v textoch s programovým charakterom vychvaľuje „kontrolované nadšenie“ (A. des Amorie van der Hoeven). Okrem toho (a takisto mimo odkazov na antiku) sa nepovažuje za zdroj nadšenia príroda či iné vonkajšie okolnosti, ale individuálne vnútro umelca-básnika, ktorý „vo svojich piesňach zobrazuje predmety alebo udalosti nie také, aké v skutočnosti sú, ale také, ako ich *on* registruje a pociťuje“³² (A. des Amorie van der Hoeven).

POÉZIA

S výskumom témy básnika a tvorivého procesu sa integrálne spájajú úvahy o poézii. Poézia je jedným z kľúčových literárno-estetických problémov v programových textoch. Konceptie poézie, ktoré predstavujú jednotliví autori, sú rôzne: oblúk sa klenie od poézie ako systému naučiteľných pravidiel, teda konceptie, ktorá siaha ešte na koniec 17. storočia a opiera sa o kódex klasicizmu Nicolasa Boileaua (1636–1711) a jeho *L'art poétique* (Básnické umenie, 1674), až po konceptie poézie, inšpirované Hegeľovou estetikou, v ktorých je poézia formou poznania bytia, dokonca dokonalejšou, než akú predstavuje veda a filozofia. Poézia je tu najvyšším umením ducha, v nej sa vzájomne prenikajú všetky formy umenia, je to náboženstvo zduchovňujúce celý svet (P. G. van Ghert). Táto koncepcia je odrazom chápania poézie, vytvoreného predstaviteľmi najmä nemeckej romantickej filozofie umenia (A. W. Schlegel, F. Schlegel, F. W. J. Schelling, Novalis, W. H. Wackenroder, L. Tieck, Jean Paul). Medzi týmito krajne sa navzájom líšiacimi názormi sa nachádza ešte celé spektrum pohľadov na podstatu, zmysel a úlohu poézie, dotvárajúcich obraz literárneho vedomia. Poézia sa takisto považuje za výlev všeobjímajúcich citov (W. Bilderdijk, N. Swart). V názoroch na poéziu zaznievajú napriek tomu aj ozveny Schellingovej filozofie prírody. Autori jej priznávajú široko chápanú autonómnosť. Poézia, ktorá zostáva v špecifickom spojení s prírodou, dokáže vdýchnuť predmetom život a ako Boh vytvárať nové svety (A. Simons, A. des Amorie van der Hoeven). Niektorí autori zasa stotožňujú poéziu s náboženstvom (Frederik Hendrik Greb).

Nizozemské literárno-estetické myslenie má styčné body s ideami európskeho romantizmu takisto pokiaľ ide o nadväzovanie na novoplatonizmus, ktorý zohrával úlohu vo formovaní názorov u Schellinga a iných romantikov. Autori nizozemských programových textov spájajú idey novoplatonizmu s teóriou génia. Géniove diela sú odrazom božích ideí a vydávajú svedectvo o tom, čo je v človeku božské (Rhijnvis Feith, Willem Hendrik Warnsinck, Willem de Clercq).

KONCEPCIE ĎALŠIEHO VÝVINU LITERATÚRY

Dôsledkom uznania klasicistiky a romantickosti za dva koexistujúce prúdy v literatúre bolo hľadanie rovnováhy alebo harmónie. Autori rôzne formulujú zásady tejto koexistencie a ich interpretácie možno uchopiť v troch koncepciách literárneho vývinu, ktoré jej mali zaručiť vysokú úroveň.

Prvá a zároveň najpopulárnejšia je koncepcia zlučovania, resp. vyberania z oboch prúdov toho, čo sa zhoduje s „duchom národa“ a čo je preň najlepšie (N. G. van Kampen, Jacob van Lennep, A. des Amorie van der Hoeven). Táto koncepcia sa spája s ideami historizmu, ku ktorým sa vracia.

Druhá koncepcia predpokladala konkurenciu oboch prúdov, čo malo zaistiť stále úsilie o dosiahnutie čoraz väčšej dokonalosti (A. van der Hoop, A. Sz. van Reesema). Tento model nizozemského romantizmu korešponduje vo všeobecných črtách so snahou romantikov dosiahnuť harmóniu, chápanú ako neustále oscilovanie medzi dvoma pólmi. Nizozemskí tvorcovia videli totiž uskutočnenie ideálu literatúry v stieraní prúdov klasicistiky a romantickosti, využívajúcich odlišné estetické predpoklady.

Tretí model dosiahnutia dokonalosti v literatúre spočíva v štúdiu diel súčasných nemeckých básnikov (P. G. van Ghert). Malo to napomôcť tomu, aby sa vytvoril odstup

od vlastnej literatúry, čo by ďalej umožilo uvedomiť si jej nedostatky a odstrániť ich.

Najpopulárnejšia bola prvá z troch vymenovaných koncepcií. Spájala sa s historizmom, ktorého dôsledkom bol postulát národnej literatúry. Autori textov poukazujú na neopakovateľnosť kultúry a v ďalšom dôsledku aj literatúry daného národa,³³ pretože závisí na faktoroch, ktoré sú typické výlučne pre ňu samu (A. Sz. van Reesema). V súvislosti s tým poukazujú na nevyhnutnosť použitia imanentných hodnotiacich kritérií, špecifických len pre ňu. Hodnotenie kultúr sa uskutočňuje podľa schémy: „originálna kultúra (Grécko a ‚sever‘) – uniformná kultúra (Rím a Francúzsko)“.

Koncepcia, ktorá dokresľuje historiozofiu niektorých autorov, je založená na myšlienke kumulácie (A. van der Hoop). Vychádza sa tu z toho, že v priebehu dejín národy ustavične zväčšujú svoju skúsenosť, poznanie a duchovný majetok. Obohacujú vlastnú kultúru a tým súčasne napomáhajú obohatiť tradíciu celého ľudstva. V estetických názoroch predstavených autormi programových textov sa následne manifestuje historizmus. Je to historizmus spätý s národným charakterom, so široko chápanými geografickými podmienkami a prírodnými javmi, s krajinomalbou a národnostnou ideou. Ide o imanentný historizmus. Cenné informácie nám takisto poskytuje pohľad historizmu ako literárnohistorickej výskumnej metódy, pretože vznik nového literárneho prúdu predstavuje takisto preklad určitej spoločensko-politickej situácie do jazyka literatúry.³⁴

Nizozemskí autori túžili po tom, aby rovnováha trvala čo najdlhšie. Harmonická koexistencia dvoch prúdov v literatúre (klasickosti a romantickosti) mala zaručiť jej vysokú úroveň. Bol to vlastne presný „preklad spoločensko-politickej situácie do jazyka literatúry“: Holandsko sa totiž oslobodilo spod francúzskej nadvlády, spojilo provincie historického Nizozemia, a preto sa snažilo si tento *status quo* udržať. Keď už nebolo potrebné usilovať sa o slobodu (o nadradenú hodnotu romantikov), jediným želaním bolo udržať ju a prejavovala sa túžba zachovať rovnováhu, spoločenský súlad a ešte plnšiu harmóniu všetkých životných prejavov. V literatúre sa tento postulát spájal s myšlienkou národnosti a s odmietnutím „krásnych vzorov“ – diel, ktoré vznikli v inej spoločensko-historickej skutočnosti a v iných geografických podmienkach, a preto sa nezhodujú s koncepciou národnej literatúry. Modelové diela vznikli totiž v inej skutočnosti, na inom mieste a v inom čase a vďaka tomu nezodpovedajú požiadavkám a očakávaniam súčasného človeka (B. H. Lulofs, N. G. van Kampen). Toto vedomie je odzrkadlením myšlienky relativizmu literatúry voči epoche, národu, klíme a geografii (bratia Schlegelovci).

Jedna z diskusných línií na tému podoby novej literatúry prebiehala na tomto princípe: lepšia je tvorba rodných autorov, napísaná pod kontrolou kritikov, volajúcich po vyrovnaní predstavivosti a citu s poznaním, súdom a vkusom, než preklady cudzích diel, ohrozujúcich vkus a morálnosť. V početných textoch autori predstavujú vlastnecko-literárny pohľad a navrhujú spojenie romantickosti a klasickosti tým spôsobom, aby sa dalo z oboch prúdov vyberať to, čo je zlučiteľné s národným duchom. Taký program vyjadril najsilnejšie a najvýraznejšie Van Kampen. Ťažko sa vyhneme porovnaniu s predromantickým programom Kazimierza Brodzińskiego v poľskej literatúre. Jeho rozprava *O klasyczności i romantyczności tudzież o duchu poezji polskiej* (1818) sa zvykne považovať za romantický manifest. Autor v ňom vtedy prezentoval názor, aký Van Kampen predstavoval vo vzťahu k nizozemskej literatúre – harmonické spojenie romantickosti a klasickosti:

„Nie apológiu romantizmu – ako sa to často interpretovalo – predstavovala Brodzińskiego skica, ale pokus oprieť koncepciu národnej literatúry na spojení poľskej verzie klasicizmu a sentimentalizmu.“³⁵

Vytváranie vlastného modelu literatúry neznamenalo však v Holandsku odrezávanie sa od všetkého, čo bolo cudzie. Panoval názor, že k cudzím myšlienkam treba pristupovať selektívne a treba vyberať to, čo tvorí súlad s vlastnou tradíciou a národným duchom. Pri výbere najlepších možností zaručujúcich rozvoj vlastnej literatúry by mal umelec siahať rovnako po racionálnych nástrojoch poznania (súdnosť, poznanie, súd), ako aj využívať intuitívnu cestu (cit, predstavivosť).

Analýza programových textov, ktoré sa vzťahujú na básnika, poéziu a tvorivý proces ukazuje, že v Holandsku sa rovnaká pozornosť venovala tak klasickému, ako aj romantickému umeleckému smeru. Boli pokusy objektívneho prispôsobenia sa súčasnosti, pri ktorom sa uplatňoval pohľad cez prizmu tradícií. Protiklady klasickosť-romantickosť, materializmus-idealizmus, antika-kresťanstvo, súdnosť-predstavivosť, rozum-intuícia tvoria východisko úvah, ktorých konečným dôsledkom je zvyčajne postulát spájania a rovnováhy. Výrazná je tendencia náčrtu syntézy medzi týmito protikladmi, pretože autori sa zdráhali jednoznačne sa vysloviť v prospech jedného zo smerov a kategoricky odmietnuť druhý. Nizozemských tvorcov charakterizuje úsilie o dosiahnutie proporcií medzi pólmi protikladov. U jednotlivých autorov vidieť fascináciu raz jedným, raz druhým členom zostavy, avšak k antike a kresťanstvu pristupujú ako k zložkám romantizmu, ktoré sa nachádzajú vo vzájomnom komplementárnom spojení a zároveň sú zložkami celej európskej kultúry. V prvej polovici 19. storočia sa nizozemskí kritici a literáti zriedkavo rezolútne vyslovovali buď za klasickosť alebo za romantickosť. Oba prúdy vystupujú v ich tvorbe nie ako antagonistické, ale vzájomne sa dopĺňajúce.

ZÁVEREČNÉ ÚVAHY

Je potrebné postaviť sa na odpor doterajším výskumným východiskám, podľa ktorých charakterizuje veľa kritikov z prvej polovice 19. storočia eklekticismus, nedostatok dostatočného rozlíšenia medzi pojmi klasickosť-romantickosť, resp. slabá zorientovanosť, pokiaľ ide o podstatu sporu. Presné odvolávanie sa na konkrétne texty, v ktorých sa autori vyjadrujú k témam ako poézia, básnik a tvorivý proces, ako aj detailná analýza textov dovoľujú tvrdiť niečo iné. Stanoviská týchto autorov treba skôr vnímať v kategóriách úsilia o dosiahnutie harmónie prostredníctvom oscilovania medzi protikladmi. Je charakteristické, ak autori neraz podčiarkujú, že nejde o to, či literatúra má byť klasická alebo romantická, ale o to, aby bola „dobrá“ – hodnotná, pekná. Dištancujú sa tak od sporov okolo antitézy klasickosť-romantickosť, no to predsa ešte vôbec neznamená, že nevedia, o čom tento spor je.

Hoci je jasné, že programové texty nevysvetlia celú komplexnosť javov spojených s nizozemským romantizmom, napriek tomu viac osvetľujú rôzne jeho aspekty. Aspektov romantizmu je zase toľko, že možno bez váhania riskovať tvrdenie, že niet azda literatúry, v ktorej by bol tento prúd zastúpený vo všetkých prejavoch. V jednotlivých krajinách sa prijímali a preberali tie prvky, ktoré boli okrem iného v súlade s literárnou tradíciou, s národným charakterom, s politickou a spoločenskou situáciou. Nebolo tomu inak ani v prípade Nizozemska. Nizozemská literatúra nie je nijakou výnimkou spomedzi iných európskych literatúr – ani spomedzi v období romantizmu dominu-

júcej nemeckej, anglickej a francúzskej, resp. ďalších, menej vplyvných literatúr. Všade totiž jestvovalo úsilie popasovať sa s krízou po stáročia vyznávaných hodnôt a zaujať stanovisko voči profilujúcej sa romantickej koncepcii umenia. Tieto stanoviská boli rôzne, a v tejto rôznosti zaujíma Nizozemsko veľmi zaujímavé miesto.

Preložil Adam Bžoch

POZNÁMKY

- ¹ Porovnaj GROOT, Aart de: Sociocultureel en godsdienstig leven in de Noordelijke Nederlanden 1813 – circa 1840. In: *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. 11, s. 84 a ďalej.
- ² Porovnaj CHAMULEAU, R. B. F. M. – DAUTZENBERG, J. A.: *Nederlandse letterkunde 2. 19e en 20e eeuw*. Utrecht: 1991; takisto KNUVELDER, G. P. M.: *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, dl. III. Malmberg 's-Hertogenbosch, 1980.
- ³ ZONNEVELD, P. van: *De Romantische Club. Leidse student-auteurs 1830–1840*. Leiden: 1993, s. 60.
- ⁴ BERG, W. van den: Nederlandse romantiek, een verschijnsel in de marge? In: *De Gids*, 153, 1990, 2 (feb.), s. 84.
- ⁵ Tamže, s. 84.
- ⁶ ZONNEVELD, P. van: Cit. d.
- ⁷ ZONNEVELD, P. van: Romantiek in Nederland (1800–1850). Een problematische inventarisatie. In: *De Negentiende Eeuw*, 8, 1984, 2 (okt.), s. 49–52.
- ⁸ MATHIJSEN, M.: De minachting voor de negentiende eeuw. In: *Ons Erfdeel*, 37, 1994, 3, s. 345–360.
- ⁹ BERG, W. van den – COUTTENIER, P.: *Alles is taal geworden*. Amsterdam: 2009, s. 11.
- ¹⁰ Nasleduje niekoľko citátov nemeckých romantikov, ktorí takto označovali predstavivosť: Schleiermacher: „Das Höchste und Ursprünglichste im Menschen“ (To, čo je najvyššie a najpôvodnejšie v človeku), Novalis: „Das größte Gut besteht in der Einbildungskraft“ (Najväčším dobrom je predstavivosť), A. W. Schlegel: „Grundkraft des menschlichen Geistes“ (Základná sila ľudského ducha); citované podľa: NIVELLE, A.: *Frühromantische Dichtungstheorie*. Berlin: 1970, s. 101.
- ¹¹ Na tému diskusie okolo kantovstva v Nizozemsku pozri: SASSEN, Ferdinand: *Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland tot het einde der negentiende eeuw*. Amsterdam: 1959.
- ¹² BERG, W. van den – COUTTENIER, P.: Cit. d., s. 11.
- ¹³ Tamže.
- ¹⁴ Porovnaj KNUVELDER, G. P. M.: *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*. 's Hertogenbosch: 1980, dl. III, s. 292.
- ¹⁵ LIMBURG BROUWER, P. van: Verhandeling over de vraag: Bezitten de Nederlanders een nationaal tooneel met betrekking tot het treurspel? zoo ja, welk is deszelfs karakter? zoo neen, welke zijn de best middelen om het te doen ontstaan? is het in het laatste geval noodzakkelijk eene reeds bestaande school te volgen, en welke redenen zouden eene keus hierin moeten bepalen? In: *Werken der Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen*, Leyden: 1823, dl. 6, s. 1–179.
- ¹⁶ O teórii divadla v období od začiatku 19. storočia do roku 1823 pozri: BERG, W. van den: *De ontwikkeling van de term 'romantisch' en zijn varianten in Nederland tot 1840*. Utrecht: 1973, s. 237–245.
- ¹⁷ KAMPEN, Nicolaas Godfried van: Verhandeling over de vraag: Welk is het onderscheidend verschil tusschen de klassische poëzij der ouden en de dusgenaamde romantische poëzij der nieuweren; en hoedanig is beider betrekkelijke waarde en meerdere of mindere geschiktheid voor de zeden en behoeften van den tegenwoordigen tijd? In: *Werken der Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen*, dl. VI, Leyden: 1823.
- ¹⁸ BRAND CORSTIUS, J. C.: Als de romantiek nadert. In: *De Nieuwe Taalgids*, 46, 1953, s. 247.
- ¹⁹ Tamže, s. 358.
- ²⁰ Pozri HOOP, A. van der, Jr.: Het classische treurspel der Franschen, en het romantische treurspel der Duitschers. In: *De Fakkel*, 4, 1828, s. 271–318; KINKER, J.: Iets over het romantische. Eene voorlezing. In: *De recensent, ook der recensenten*, 29/2, 1836, s. 329–350; GREB, F. H.: Iets over Victor Hugo en zijne werken. In: *Bijdragen tot boeken en menschenkennis*, V, 1836, s. 3–39.

- ²¹ Porovnaj BERG, W. van den: *De ontwikkeling van de term 'romantisch'*. Cit. d., s. 273: „Jeho postavenie uprostred oslovovalo... v dvadsiatych rokoch mnohých Holanďanov... jeho predstavu syntézy prebrali do rôznych príspevkov do debaty o romantike ako zmysluplné riešenie. Týmto spôsobom vtisla Van Kampenova rozprava významnú pečať diskusii o antitíze v Nizozemsku.“
- ²² Porovnaj BERG, W. van den: *Nederlandse romantiek, een verschijnsel in de marge?* Cit. d., s. 82.
- ²³ BERG, Willem van den: *Dispuut op de Drachenfels*. In: *Literatuur*, 2, 1985, 2 (marec/apríl), s. 79; v tomto článku sa nachádza takisto detailná a zaujímavá analýza Geelovho diela.
- ²⁴ Porovnaj Oskar Walzl, Heinrich Wölfflin; hypotéza sínusovo-kosínusového vývinu literatúry.
- ²⁵ Porovnaj ŚLIWIŃSKI, M.: *Romantyzm jako afirmacja heterogeniczności*. In: *Czytając romantyków*. Zielona Góra: 1997, s. 15.
- ²⁶ Tamže.
- ²⁷ Napr. ŚLIWIŃSKI, M.: Cit. d., s. 14–15; MISIEWICZ, Janusz: *Idee i struktury literatury XIX wieku*. Lublin: 1996, s. 11; MATHIJSEN, M.: Cit. d., BERG, W. van den – COUTTENIER, P.: Cit. d., s. 11–16.
- ²⁸ Porovnaj WALZEL, O.: *Poesie und Nichtpoesie*. Frankfurt/M., 1937.
- ²⁹ BERG, W. van den: *Kanttekeningen bij de letterkundige romantiek*. In: *De Negentiende Eeuw*, 8, 1984, 2 (okt.), s. 53–71.
- ³⁰ Tamže, s. 84.
- ³¹ Porovnaj HANOU, A. J. – VIS, G. J.: *Johannes Kinker (1764–1845). Briefwisseling*. Amsterdam: 1994, dl. III, s. 10: „Obdobie, keď si staré Nizozemsko poriadne popoludní zdiemne.“
- ³² HOEVEN, A. des Amorie van der: *Redevoering over de geestdrift van den kunstenaar*. In: *Magazijn voor Wetenschappen, Kunsten en Letteren*, 9, 1829, s. 338.
- ³³ „Grécka literatúra sa svojím založením líši od rímskej, anglická od francúzskej, naša takmer od všetkých ostatných.“ – REESEMA, A. Siewiertz van: *Redevoering over de vorming van het eigen karakter der Nederlandsche letterkunde*. In: *Werken der Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten en Wetenschappen*, IV, 1819, s. 174.
- ³⁴ Porovnaj WYKA, K.: *Młoda Polska*, z. 2., s. 85.
- ³⁵ KOWALCZYKOWA, Alina: *Wstep*. In: *Idee programowe romantyków polskich. Antologia*. Wrocław: 1991, s. XII.

DUTCH LITERATURE IN THE PERIOD OF ROMANTICISM – PROGRAMS AND CONCEPTS

Dutch Romanticism. Modernity. Programmatic Texts.

Recent research shows that Dutch Romanticism is not just a marginal cultural phenomenon but a – very often underestimated – part of mainstream 19th century Dutch literature and culture. The lecture by I. B. Kalla focuses on the very specific literary genre – the literary program – which seems to be a mirror of the literary life already in the 19th century. The most interesting literary debates in the first half of the 19th century were focusing on Romanticism as the antithesis to Classicism and trying to answer the question of what is “Romanticism”. Several elements of European (English, German and French) Romanticisms have been accepted by modern Dutch authors such as W. Bilderdijk. Nevertheless, the Dutch cultural mainstream has refused the complex idea of Romanticism.

Dr. Irena Barbara Kalla
Uniwersytet Wrocławski
Katedra Filologii Niderlandzkiej im. Erazma z Rotterdamu
ul. Kuźnicza 21–22
50–138 Wrocław
bkalla@poczta.onet.pl